

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 09498

HIRSH GLIK UN ZAYN LID
"ZOG NISHT KEYNMOL"

Nachman Mayzel

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

הירש גליק
און זיין ליד
„זאג נישט קיינמאָל“

נחמן מייזל

הירש גליק

און זיין ליד

„זאג נישט קיינמאל“

א י ק ו פ - פ א ר ל א ג
נ י ו - י א ר ק

דערשינען מיט דער הילף פון
ד.ר. מאַקס פּוּלװער
צו זיין 65טן געבוירנטאָג
און לזכרון פון
זיין פּריציפּטיק-פּאַרשטאַרבענער פּרוי
מיני
געשטאַרבן פּעברואַר 1949

NACHMAN MAJZEL
HIRSCH GLICK UN ZEIN LIED
"ZOG NISHT KEINMOL"

Published 1949 by Ykuf
189 Second Ave., New York 3, N. Y.

Printed in U.S.A.

אינהאלט

זייט

- 7 צום לייענער
1. הירש גליק, דער מחבר פונעם ליד
9 „זאג נישט קיינמאל“
2. אנדערע לידער פון הירש גליק 18
3. פארשיידענע וואריאנטן פון
22 „זאג נישט קיינמאל“
4. „זאג נישט קיינמאל“ אין העברייאיש 29
5. „זאג נישט קיינמאל“ אין פינף ענגלישע
33 איבערזעצונגען
6. אין פארשיידענע אנדערע שפראכן 39
7. פון דעם ליד — א קאָרפּולער פּילם 46
8. הירש גליק — אַ געשטאַלט אין
49 פּרץ מאַרקישעס ווערק
9. די מוזיק פונעם יידישן פארטיזאנען-ליד 58

צום לייענער

מערקווירדיק און אַפט נישט צום באַגרייפן זיינען די וועגן פון דעם שאַפער און די פראַצעסן פונעם שאַפן. מערקווירדיק און אַפט נישט צום באַגרייפן איז דער וועג און דער גאַנג פון אַ שאַפונג און דער פראַצעס ווי די שאַפונג ווערט אייגן און איינגעאייגנט ביי די מאַסן, ביים פאַלק.

מיר זיינען געווען עדות די לעצטע פאַר יאָר ווי אַ ליד איז גלייך אַריבער פון רשות־היחיד אין רשות־ הרבים, ווי ס'איז דורך באַהאַלטענע קאַנאַלן און דורך וועגן־אומוועגן פאַרשפרייט געוואָרן איבער גאַר דער יידישער וועלט, ס'האַט געוואַנדערט און איבערגעוואַנד־ דערט איבער גרענעצן, פון קאַנטינענט צו קאַנטינענט, איבער ימען און אַקעאַנען און פאַרכאַפט מיליאָנען יידישע הערצער אין סאַמע דערהויבענע מאַמענטן און געוואָרן דער אויסדרוק פון דעם וויי און מוט, צער און צאַרן פון די יידישע פאַלקס־מאַסן אין פאַרשיידענע יידישע ישובים אין דער גאַרער וועלט.

„יש קונה עולמו בשעה אחת“, — עס טרעפט, אַ איינער פאַרשאַפט זיך אַ וועלט אין אַ גאַר קורצער צייט,

— קאן מען זאגן אויף דעם יונג-פארשניטענעם הירש
גליק און זיין ליד „זאג נישט קיינמאל“.

ווער איז דער מחבר פון אַט דעם אויסטערלישן
ליד, ווען און וואו איז עס געשאפן געוואָרן, ווי ווערט
דער טעקסט אָנגעגעבן, אין וואָס פאַר אַ נוסחאות איז
דאָס ליד פאַרשפּרייט, און וועלכע איבערזעצונגען זיינען
פונעם ליד געמאַכט געוואָרן?

מיין דאָזיקע אָפּהאַנדלונג איז אַ פּרוּאוּו צו געבן אַן
ענטפּער אויף די אַלע פּראָגן. די אָפּהאַנדלונג באַשטייט
פון די צוויי אַרטיקלען, וואָס זיינען פאַרעפּנטלעכט גע-
וואָרן אין דער „יידישער קולטור“ (דעצעמבער 1948
און פעברואַר 1949), מיט אייניקע צוגאַבן און נייע
מאַטעריאַלן.

זאָל דער יידישער עולם, וואָס זינגט דאָס ליד, וויסן
פון וואָנעט עס קומט און אויך האָבן די אייניקע ידיעות
און פּרטיס וועגן דעם הייליקן דיכטער-קעמפּער פון
ווילנער געטאָ און פון די העלדישע פאַרטיזאַנען אין
יענער געגנט.

דאָס ליד האָבן יידן געזונגען צווישן פּאַלנדיקע
ווענט, דאָס ליד וועט דאָס יידישע פּאַלק זינגען אין אַ
שענערער און בעסערער וועלט.

ג. מ.

מערץ 1949

הירש גליק, דער מחבר פונעם ליד „זאָג נישט קיינמאָל“

דאָס ליד „זאָג נישט קיינמאָל, אָן דו גייסט דעם
דעצטן וועג“ איז אין לויף פון אַ גאָר קורצער צייט
געוואָרן דער באַליבטער הימן פון די יידישע פּאָלקס-
מאַסן איבער גאָר דער וועלט. אַט ערשט, מיט אַ פּאַר
יאָר צוריק, איז דאָס ליד באַקאַנט געוואָרן דעם עולם
ווי אַ פּראָדוקט פון אַן אומבאַקאַנטן יידישן בחור אין
ווילנער געטאָ, און גלייך איז עס געוואָרן דער נאַציאָנאַל-
נאַלער הימן פונעם יידישן פּאָלק, עס איז פון די מערק-
ווירדיקע און שטוינענדיקע דערשיינונגען: דורך קיין
שום אויטאָריטעטן פּאָלקס-אַרגאַן נישט באַשטימט, איז
„זאָג נישט קיינמאָל“ מיטאַמאָל, דורך אַלע קרייזן און
שיכטן פונעם יידישן פּאָלק, אויפגענומען געוואָרן ווי
דער העכסטער און פּולסטער אויסדרוק פון דעם צער
און צאַרן, פון דעם פּראָטעסט און מוט, וואָס אונדזערע
אַלעמענס הערצער זיינען די דעצטע יאָרן איבערפּולט
פון אונדזער פּאָלקס-חורבן און ווידעראויפּלעבונג.
מיט אַט דעם ליד עפנט מען גרויסע פּאָלקס-פּאַרזאַמ-

לונגען, וואו מען הייליקט דעם אַנדענק פון די קדושים
און העראַאישע קעמפער. מען זינגט עס גלייך נאָך דער
„התקוה“ און אין פֿיל ערטער זינגט מען עס שטייענ־
דיקערהייט. אין פֿיל פּאַלן איז עס דער איינציקער
פּאַלקס־הימן אויף גרויסע פּאַלקס־צונויפטרעפן.

עס זיינען אויך געשאפן געוואָרן איבערזעצונגען
אויף פּאַרשיידענע שפּראַכן, וואָס ווערן אויך באַנוצט
אויף נאַציאָנאַלע פייערונגען אין פּאַרשיידענע ייִדישע
ישובים. און אינטערעסאַנט, וואָס דער טעקסט פונעם
פֿיד איז ענג און אַרגאַניש פּאַרבונדן מיט דער מוזיק,
מיט וועדכער דאָס ליד ווערט געזונגען אין פּאַרשיידע־
נעם טעמפּאָ, און אַפּטמאַל דורכן גאַנצן עולם.

דאָס ליד פון הירש גליק, וואָס איז איצט באַקאַנט
און נאָענט און טייער מיליאָנען, איז אינגאַנצן אַלט
קוים פינף יאָר, און זינט ס'איז דערגאַנגען צו דער
ברייטער וועלט איז ערשט געוואָרן דריי יאָר.

קודם כָּל — ווער איז הירש גליק, דער מחבר פון
דעם פֿיד ?

די ידיעות וועגן אים זיינען זייער מאַגערע. אין
דער זאַמלונג „דאָס געזאַנג פון ווילנער געטאָ“ (גע־
זאַמלט, דערקלערט און הקדמה פון ש. קאַטשערגינסקי,
אַרויסגעגעבן דורך דעם פּאַרבאַנד פון די ווילנער אין
פּראַנקרייך, פּאַריז, 1947), אין דער נאָטיץ אונטערן פֿיד
ווערט דערציילט :

„הירש גליק איז געבוירן אין יאָר 1920 אין ווילנע.

געענדיקט אַ העברייאישע פּאָדקס-שול, דערנאָך גע-
 אַרבעט ווי אַן אַנגעשטעלטער אין אַ פּאַפּיר-געשעפט.
 באַטייליקט זיך אין אַרגאַניזירן די ליטעראַרישע גרופּע
 'יונגוואָרד', וואָס איז געווען דער נאַכוואַקס פּון 'הנג'
 ווילנע... אין דער צייט פּון דער דייטשער אַקופּאַציע
 געפינט ער זיך אין ווייסע וואַקע (אַן אַרבעטס-לאַגער
 12 קילאָמעטער פּון ווילנע), וואו ער גראַבט, צוזאַמען
 מיט נאָך אַ פּאַר הונדערט יידן, טאַרף. אין לאַגער
 שרייבט גליק אַן אַ ריי גרעסערע פּאַעמעס, וועלכע ער
 שיקט צו אין ווילנער געטאָ. די ליטעראַטן-פּאַראַיני-
 קונג שאַצט אָפּ ווי געהעריק זיינע שאַפּונגען און פּועלט
 ביי דער יידישער געטאָ-מאַכט אים צו העלפּן. גליק
 ווערק ווערן פרעמירט אויף צוויי דייטעראַרישע קאַנ-
 קורסן. אין 1943 ווערן די יידן פּון לאַגער אַריבער-
 געפירט אין ווילנער געטאָ. גליק טרעט אַריין אין דער
 פּאַרטיזאַנישער מחנה פּון געטאָ. ער שרייבט דאָן אַן
 צווישן אַנדערע דאָס באַרימט-געוואָרענע ליד 'זאָג נישט
 קיינמאַל', און פּאַרן טעאַטער — דאָס ליד 'זאַנגל'. ווען
 דאָס געטאָ ווערט ליקוודירט, באַווייזט שוין נישט גליק
 זיך צו פּאַראַייניקן מיט זיינע חברים פּאַרטיזאַנער. די
 געשטאַפּאַ פּאַרלויפט אים דעם וועג, פּאַנגט און שיקט
 אים אַוועק אין אַ קאַנצענטראַציע-לאַגער אין עסטאַניע.
 ווען די רויטע אַרמיי הויבט אַן דעם אַנגריף אויף די
 באַלטישע לענדער, זומער 1943, אַנטפּויפט ה. גליק פּון
 לאַגער גאַדפּילד אין די דערבייאַיקע וועלדער, וואו

ער קומט אום אין קאמף קעגן אַ היטלעריסטישער באַנדע.

„דאָס ליד — ווערט ווייטער געזאָגט — האָט דער יונגער פּאָעט אָנגעשריבן נאָך דעם ווי ס'זיינען אַרויס אין וואָלד אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער פּון ווילנער געטאָ. וועלכע האָבן 30 קילאָמעטער פּון שטאָט אָנגעטראָפּן אויף אַ פּיינטלעכער באַזעצונג. אין קאָמף זיינען דאָן געפּאָלן פּון דער יידישער זייט ביז 15 קעמפּער. אין יענער צייט זיינען אויך אָנגעקומען אין ווילנער געטאָ ידיעות פּון אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ, וואָס האָט אויף דעם דיכטער געמאַכט אַ געוואָלדיקן איינ-דרוק.“

און לטוף: „דער שטאָב פּון די פּאַרטיזאַנער פּון ווילנער געטאָ האָט באַשלאָסן הירש גליקס ליד פּאַר-וואַנדלען אין אַ הימן פּון דער אונטערערדישער אַר-גאַניזאַציע“ (זייט 52).

אין זיין בוך „חורבן ווילנע“ (ציקאָ-פּאַרלאָג, ניו-יאָרק, 1947) גיט איבער ש. קאטשערגינסקי נאָך אַ פּאַר פּרטים וועגן הירש גליק. דער יונגער דיכטער האָט אינעם טאָרף-לאָגער וויסע וואַקע „געאַרבעט צו-זאַמען מיטן פּאָטער“, „דאָרט געהונגערט און קראַנק געוואָרן, אַז ער האָט מיט זיינע לידער „דערפרייט די צעחושכטע געמיטער פּון די פּאַר הונדערט מיטליידנדע אין לאָגער. אין ווילנער געטאָ פּלעגט ער זיין אַן אַפּטער גאַסט, האָט אָפּט געלייענט פּאַר אונדז זיינע

ווערק. . . זיין שפילעוודיק פידל 'זאנגר' האט ארויס-
 גערופן הייטערקייט ביי זיינע חסידים. אנהויב 1943
 איז דער טארף-לאגער, צוליב פארבינדונגען מיט פאר-
 טיזאנער, פיקוידירט געווארן און די ארבעטער זיינען
 אריינגעשיקט געווארן אין ווילנער געטא. גליק איז גע-
 ווארן א טעטיקער פארטיזאן. ווען די געטא האט אן-
 געהויבן פיקוידירט ווערן און די פארטיזאנער האבן
 דערקלערט א מאביליזאציע, איז ער גייענדיק אויפן
 מאביליזאציע-פונקט צוגענומען געווארן פון געשטאפא
 און אוועקגעשיקט געווארן אין עסטאנישן לאגער גאלד-
 פירד. אויך דארט האט ער געשריבן, בעסער געזאגט
 — נישט געשריבן, ווייל קיין פאפיר און בלייער זיינען
 נישט געווען. נאך געקריצט ביי זיך אין זכרון. ווי א
 פארטיזאן, האט ער נישט געוואלט שלום מאכן מיטן
 געדאנק צו ארבעטן ווייטער ווי א קנעכט ביי די דייטשן.
 ער איז מיט א גרופע חברים פון גאלדפילד אנטלאפן
 אין די דערבייאיקע וועלדער (זומער, 1944) און מער
 האט ער זיך שוין נישט באוויזן... זיין פאטער איז אומ-
 געקומען אין קלאגע. אויך זיינע א שוועסטער איז
 געווען אין געטא. (ז"ז 185-186).

איך האב באקומען צוגעשיקט פון ש. קאטשער-
 גינסקי נאך פרטים ווי הירש גליק האט פארפאסט זיין
 פיד. מען האט ארגאניזירט א פייערונג פונעם ערשטן

¹ אין דער זאמלונג „דאס געזאנג פון ווילנער געטא“ גיט
 אן ש. קאטשערגינסקי — זומער, 1943.

מאז אין ווילנער געטא (אין יאָר 1943) אונטערן נאָמען
 „פּרייַנג אין דער ייִדישער ליטעראַטור“. „הונדערטער
 יידן — דערציילט ש. קאַטשערגינסקי — האָבן זיך אין
 געהיים צונויפגעקליבן אין אַ קיך־לאַקאַל, כדי צו
 פּייערן דעם יום־טוב פון פּרייהייט אין דער געטא. אין
 ענגן זאַל, צוהערנדיק זיך צו די רעדעס פון די רעדנער,
 האָבן מיר געפּיט אַרום זיך די פּלאַמיקע אויפשטענד־
 לער אין וואַרשעווער געטא. וועלכע האָבן נאָך אין דער
 זעלביקער צייט אָנגעהאַלטן זייער ניט־גלייכן קאַמף
 קעגן די נאַציס.“ ס'איז דאָן צו אים צוגעקומען הירש
 גליק און דערציילט אים, אַז ער האָט אָנגעשריבן אַ ניי
 ליד. „אַ ליד גאָר אין מיטן דרינען?“ — האָט אים
 געפרעגט ש. קאַטשערגינסקי... און הירש גליק האָט
 אים צוגעזאָגט צו קומען מאַרגן מיטן ליד, וואָס
 „זינגט זיך“.

„אויפן פּרימאָרגן — גיט ווייטער איבער ש. ק. —
 איז שוין הירשקע געווען ביי מיר... ער האָט אָנ־
 געהויבן שטיל צו זינגען, שטיל אָבער פּלאַמיק, מיט
 האַרץ. די אויגן ביי אים האָבן זיך אין פּייערלעך צע־
 גלאַנצט: '... קומען וועט נאָך אונדזער אויסגעבענקטע
 שעה!...' פון וואָנעט אָט דער זיכערער גלויבן? הירשל
 לאַזט אָבער נישט צוויפּלען, נישט איבערטראַכטן. עס
 ווערט פאַרדוירן דער ציטער פון שטים, זיכער האַמערט
 ער די ווערטער אויס, קלאַפט צו מיטן פּוס, ווי ער
 וואַלט אין אַ מאַרש געגאַנגען:

„דאָס האָט אַ פּאַלק צווישן פּאַלנדיקע ווענט
דאָס ליד געזונגען מיט נאַגאַנעס אין די הענט.“
„בראַוואַ, הירשקע, — האָב איך אים געדריקט די
האַנט. איך האָב דערפילט אין זיינע ווערטער דעם
רושם, וואָס עס האָט געמאַכט אויף אים און אויף אונדז
דער אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ. איך האָב גע-
זען ווי ער אַטעמט מיט לופט פון גראַנאַטן און
נאַגאַנען...“

„גליק האָט דעם ניגון שוין פריער געקענט —
שרייבט ש. קאַטשערגינסקי — און די ווערטער האָט ער
פאַרפאַסט לויט דער מוזיק, און דאָס ליד איז אַנ-
געשריבן אונטערן רושם פון דעם וואַרשעווער געטאָ-
אויפשטאַנד.“ (פון זיין בריוו צו מיר—נ. מ.).

דר. מאַרק דוואַרזשעצקי, אין זיין בוך „ירושלים
דליטא אין קאַמף און אומקום“ (זכרונות פון ווילנער
געטאָ, אַרויסגעגעבן דורכן יידישן פּאַלקס-פאַרבאַנד אין
פּראַנקרייך, פאַריו, 1948), דערציילט, אַז דאָס פּאַרטי-
זאַנען-ליד פון ה. גליק „האַט געמוטיקט די געטאָ-
מענטשן אין די שלעכטע מינוטן“ און אַז זיין צווייט
ליד וועגן אַ פּאַרטיזאַנער-מידל „האַט צוטיב איר
מעלאָדיע און חן אַרויסגערופן באַגייסטערונג ביי דער
געטאָ-יוגנט.“ (ז"ו 282-283).

ווי א. סוצקעווער דערציילט אין זיין בוך „ווילנער
געטאָ“ איז הירש גליק „ביים דורכרייסן זיך דורך דער
אַרומגערינגלטער געטאָ צו די פּאַרטיזאַנער אין וואַלד.

פארקאפט געווארן דורך די דייטשן און פארשעפט
 געווארן אין עסטאניע אין אַ קאָנצענטראַציע־לאַגער
 („ווילנער געטאָ“, ברענאַס־אירעס, 1947, ז' 181).
 וואָס דאָס פֿיד „זאָג נישט קיינמאָל“ האָט באַדייט
 אין יענע גרוידיקע טעג פֿאַר די קעמפער אין געטאָ
 דערציילט אונדז רוזשקע (רייז קאַרטשאַק) אין איר
 העברייאישן בוך „להבות באפר“ (פלאַמען אין אַש):
 „דער כח פון דער אַרגאַניזאַציע (פון די פֿאַרטיזאַנען)
 איז געוואָקסן. זיינע רייען זיינען אַליק מער געשלאָסן
 געוואָרן. דער חבר איז געקרעפטיקט געוואָרן דורך זיין
 טאַג־טעגלעכן קאַמף. און כאָטש עס זיינען שווערע גע־
 ווען פֿאַר אונדז די טעג און מיר האָבן גוט געוואוסט,
 אַז נאָך שווערערע צייטן וואָרטן אויף אונדז, האָט זיך
 דאָך נישט געפונען קיין זאָך, וואָס זאָר קאַנען פֿאַר־
 שטומען אין אונדז דעם פרעכטיקן געזאַנג, וואָס האָט
 זיך געדיסן פון אונדזער האַרץ. אין יענער צייט האָט
 אַפגעהילכט אויף די גאַסן פון דער געטאָ אונדזער הימן,
 דאָס וואונדערלעכע געזאַנג פון גבורה און האַפענונג.“
 און ברענגענדיק דאָס גאַנצע ליד, שרייבט רוזשקע:
 „דאָס פֿיד, געשריבן דורך אַ יונגן ווילנער דיכטער,
 חירש גליק, אַ פֿאַרטיזאַנער, איז כמעט דאָס איינציק
 פֿאַרבליבענע פון זיין פֿראַדוקטיוו שאַפן אין דער געטאָ.
 דאָס פֿיד איז געוואָרן פֿאַר אונדז אַ הימן. דאָס פֿיד פון
 אונדזערע האַפענונגען און ספּקות, דאָס ליד פון לעבן
 און טויט. איינער פון דער קאַמאַדע האָט אַמאָל אַ זאָג

געטאָן, אַז אויב אַפילו מיר אַלע וועלן אומקומען, און
ס'וועט פאַרבלייבן בלויז אַט דאָס זיד (דער שטייגער
פון לידער, אַז זיי פאַרשווינדן נישט), וועלן פון אים די
קומענדיקע דורות באַגרייפן אונדזער איצטיק זעבן און
זיי וועלן פאַרשטיין און פאַרנעמען די צוואה, וואָס מיר
האַבן זיי איבערגעלאָזט מיט אונדזער טויט. (ז"ל 169-
170).

רוזשקע, וואָס גיט איבער אַזוי טרעפּלעך דעם
געמיט-צושטאַנד פון די פאַרטיזאַנען, זעבט און אַרבעט
איצט אין ישראל, אין אַ קיבוץ פון „השומר הצעיר“,
און דאָס זיד פון הירש גליק האָט טאַקע איבערגעלעבט
זיין מחבר, דעם יונגן, הייליקן, מוטיקן קעמפּער-
דיכטער!

אַנדערע לידער פון הירש גליק

עס זיינען פאַרעפנטלעכט ביז-אַהער נאָך לידער פון הירש גליק. אין דער דערמאָנטער זאַמלונג „דאָס גע- זאַנג פון ווידנער געטאָ“ האָבן מיר נאָך צוויי לידער פון הירש גליק: „פאַרטיזאַנער-ליד“ און „דאָס זאַנגל“.

פאַרטיזאַנער-ליד

שטיף די נאַכט איז אויסגעשטערנט
און דער פראַסט האָט שטאַרק געברענט.
צי געדענקסטו, ווי איך האָב דיך געלערנט,
האַלטן אַ שפייער¹ אין די הענט?

אַ מויד, אַ פעדצל און אַ בערעט
און האַלט אין האַנט פעסט אַ נאַגאַן,
אַ מויד מיט אַ סאַמעטענעם פנים
היט אַפּ דעם שונאס קאַראַוואַן.

געצילט, געשאַסן און געטראַפן
האַט איר קלייניקער פיסטויל,

¹ אַ רעוואַלוצער.

אן אויטאָ אַ פּוּלינקן מיט וואָפּן
פּאַרהאַלטן האָט זי מיט איין קויל.
פּאַרטאַג, פּון וואָלד אַרויסגעקראַכן,
מיט שניי-גירלאַנדן אויף די האַר,
געמוטיקט פּון קליינינקן נצחון,
פאַר אונדזער נייעם, פּרייען דור.

אין אַ נאַטיץ צום ליד ווערט דערציילט, אַז ס'איז
„געשריבן געוואָרן נאָך דעם ערשטן דיווערסיע-אַקט
פּון די פּאַרטיזאַנער פּון דער ווילנער געטאַ איציק
מאַצקעוויטש און וויטקע קעמפּנער, וועלכע האָבן היי-
טער ווידיע אין 1942 אויפגעריסן אַ דייטשן עשעלאַן“
(ז' 47).

דאָס איז דאָס ליד, וואָס האָט אַרויסגערוּפּן באַ-
גייסטערונג ביי דער געטאַ-יוגנט.

פּאַרטיזאַנער - ליד

טעקסט פּוּ גליק

מוזיק קאָמפּאָזירט אונדזער

דער און רנט - טע - גע - און איז נאכט די טעיל

גא דיר האָב אָך אַ קסטן דען - גע - צו ברענס - גע האָט עס פראַסט

העט ד' אין ער - שפּי אַ פּוּ - חאל אַ רנט לע'

ווי מיר זעען פון די געבראכטע דאָ נאָטן, איז
אויך דאָס זיך געוונגען געוואָרן אין ווילנער געטאָ.
און אָט איז דאָס באַזיבטע זיך „דאָס זאַנגל“ פון
הירש גליק:

דאָס זאַנגל

בלאָנד ביסטו ווי אַ זאַנגל,
שיין ווי דער זון־פאַרגאַנגל,
פיר מיך דורך באַרג און טאַל
און איך דיך נאָך אַמאַל,
ביז מיר וועלן זיך שייַדן.
און וואָרט איר זען ביים שייַדן
אין ראָזן שקיעה ביידן,
זיפן ווי מערעלעך,
אויגן פול טרערעלעך
און בעסער גאַרניט רייַדן.
הער, מיידל, מיין פאַרזאַנגל,
אין ראָזן זון־פאַרגאַנגל,
שווער מיר ביים זונען־שיין,
אַז דו וועסט מיינע זיין, —
און זי האָט אים געשוואָרן.
און זי האָט אים געשוואָרן,
פורפור איז ער געוואָרן,
פורפור ווי דער פאַרזאַנגל.

פורפור ווי זון־פאָרגאַנג,
הינטער די בלאַנדע קאַרן.

אין פּאַסטעכס פּייפּל־קלאַנגל,
לעשט זיך דער זון־פּאַרגאַנגל,
און אין די הימלען טיף,
די לבנה אַ זעגל־שיף
איז שוין אַרויסגעאַנגען.

איז זי זיי נאַכגעאַנגען
און שטערן אויסגעהאַנגען,
שטערן איבער די צוויי
און ביימער צווישן זיי —
שטייען ווי הופּה־שטאַנגען.

דאָס פּרעכטיקע ליד „דאָס זאַנגל“ האָט ה. גליק
אַנגעשריבן „אין וואַד (1943) ביי רעשע, לעבן ווידנע,
וואו ער האָט געאַרבעט ביי טאַרף“ (דאָרט, ז' 48).
עס האָט שטאַרק אויסגענומען אין יענע שווערע
יאָרן מיט זיין שפּילעוודיקייט און שטיפערישקייט.
ס'איז, אגב, דאָ נאָך אַ ליד, וואָס מ'איז נישט זיכער,
צי ס'איז הירש גדיקס. דאָס ליד הייסט „לאַמיר שווייגן“
(פּאַרעפּנטלעכט אין „לידער פון די געטאָס און לאַגערן“,
ז"ו 248-249).

פאַרשיידענע וואַריאַנטן פון „זאָג נישט קיינמאָל“

נישט געקוקט אויף דעם, וואָס דאָס פֿיד „זאָג נישט קיינמאָל“ איז איצט געוואָרן אַזוי באַרימט און באַליבט, און עס איז געוואָרן דער נאַציאָנאַלער הימן פון די יידישע מאַסן אין דער וועלט, איז ביז איצט נאָך נישט פעסטגעשטעלט קיין גענויער טעקסט פון דעם פֿיד. דאָס פֿיד פיגורירט אין די פאַרשיידענע אויסגאַבעס אין די סאַמע פאַרשיידנסטע וואַריאַנטן, וועלכע האַלטן זיך אין איין מערן.

אין דער „יידישער קולטור“ (מאָי, 1945) האָבן מיר צום ערשטן מאָל פאַרעפנטלעכט דאָס ליד אונטערן נאָמען „ליד פון די ווילנער יידישע פאַרטיואַנען“. מיר האָבן עס דאָן איבערגעדרוקט פון דער תּל־אביבער העברייאישער טאַג־צייטונג, „משמר“, וואו ס'איז גע־דרוקט געוואָרן אַ העברייאישע איבערזעצונג מיטן יידישן אָריגינאַל. דאָס פֿיד איז געבראַכט געוואָרן קיין אַרץ־ישׂראל דורך אַ געראַטעוועטן פון געטאַ. אַט איז דער טעקסט פונעם ליד:

זאג נישט קיינמאל

זאג נישט קיינמאל, אז דו גייסט דעם לעצטן וועג,
הימלען בלייענע פארשטעלן בלויע טעג;
קומען וועט נאך אונדזער אויסגעבענקטע שעה,
ס'וועט א פויק טאן אונדזער טראט: מיר זיינען דא!

פון גרינעם פאלמענלאנד ביו ווייטן לאנד פון שניי
מיר זיינען דא — מיט אונדזער פייך, מיט אונדזער וויי;
און וואו געפאלן איז א שפריץ פון אונדזער בלוט,
שפראצן וועט דארט אונדזער גבורה, אונדזער מוט.

ס'וועט די מארגן־זון באגילדן אונדז דעם היינט,
אונדזער נעכטן וועט פארשווינדן מיטן פיינט;
און אויב פארזאמען וועט די זון און דער קאיאר,
ווי א פאראל זאל זיין דאס ליד פון דור צו דור.

געשריבן איז דאס ליד מיט בלוט און מיט בליי,
ס'איז נישט קיין ליד פון א פויגל אויף דער פריי,
נאר ס'האט א פאלק צווישן פאלנדיקע ווענט
דאס ליד געזונגען מיט באגאנעס אין די הענט.

טא זאג נישט קיינמאל, אז דו גייסט דעם לעצטן וועג,
הימלען בלייענע פארשטעלן בלויע טעג;
קומען וועט נאך אונדזער אויסגעבענקטע שעה,
ס'וועט א פויק טאן אונדזער טראט: מיר זיינען דא!

און איצט וועגן די פאַרשיידענע ענדערונגען, וואָס זיינען דאָ אינעם ליד. מיר וועלן גיין כסדר, און כדי צו פאַרלייכטערן פאַרן לייענער, ער זאל זיך אַריענטירן אין זיי, וועלן מיר גיין נאָך די שורות נאָך. מיר האָבן 5 פּערזן צו 4 שורות — 20 שורות (די פּעצטע פּיר זיינען אַ רעפּרייז).

די ערשטע שורה איז אומעטום די זעלבע, אָבער די צווייטע שורה האָט שוין אַן אַנדער נוסח. אין דער לידער־זאַמלונג (מיט נאָטן) „אונדזער געזאַנג“, וואָס דער צענטראַל־קאָמיטעט פון די יידן אין פּוילן האָט אַרויסגעגעבן אין 1947, וואו דאָס ליד קומט גלייך נאָך דעם „אינטערנאַציאָנאַל“ און „התקווה“, — הויבט זיך אָן די צווייטע שורה מיטן וואָרט „כאַטש“, „כאַטש הימלען בדייענע פאַרשטעלן בדויע טעג; אין אַנדערע אויסגאַבעס — מיטן וואָרט „ווען“ — „ווען הימלען בלייענע“...

אין דער שורה 3 פונעם ליד איז אין אייניקע אויס־גאַבעס דאָס וואָרט „נאָך“ פאַרביטן אויף „דאָך“ — „קומען וועט דאָך . . .“. און דערצו הויבט זיך אָן די שורה מיט „ווייל“ — „ווייל קומען וועט . . .“.

אין דער שורה 4 איז דאָ (אין דר. מ. דוואַרזשעצקיס בוך) אַ וואָרט „סיועט אַ קלאַפּ טאָן“, אַנשטאָט ווי ס'איז דאָ אומעטום „סיועט אַ פּויק טאָן“. אין אייניקע וואַריאַנטן הויבט זיך אָן די שורה מיט „און“ — „און סיועט . . .“.

די פינפטע שורה האָט שוין אַ וועזנטלעכע ענדע-
 רונג: די ווערטער „ביז ווייטן לאַנד פון שניי“ זיינען
 אין פיל אויסגאַבעס פאַרביטן אויף „ביז לאַנד פון
 ווייטן שניי“ (דאָס געזאַנג פון געטאַ). אָדער „ביז
 ווייטן לאַנד פון שניי“ (א. סוצקעווער, מ. דוואַרזשעצקי
 א. א.). מיר מיינען דאָך, אַז פיל בעסער איז דער נוסח
 „ביז ווייטן לאַנד פון שניי“. און אַוודאי טויג נישט
 „ביז לאַנד פון ווייטן שניי“.

אין דער זעקסטער שורה, אַנשטאַט די ווערטער:
 „מיר זיינען דאָ“ (יידישע קולטור, א. סוצקעווער, מ.
 דוואַרזשעצקי), האָבן מיר די ווערטער „מיר קומען אָך“
 (דאָס געזאַנג פון ווילנער געטאַ א. א.).

אויך די זיבעטע שורה איז נישט אומעטום די
 זעלבע. אַנשטאַט „איז אַ שפּריץ...“, האָבן מיר די שורה
 אַזאַ: „און וואו געפאַלן איז אַ טראַפּ פון אונדזער
 בלוט“. און ס'איז אויך דאָ „וואו געפאַלן ס'איז אַ
 שפּראַץ . . .“. אַ „שפּראַץ“ איז זיכער נישט גוט!
 אין דער שורה 8 האָבן מיר אַזאַ וואַריאַנט: „וועט
 נאָך אַ שפּראַץ טאָן . . .“.

אין דער שורה 9 איז דאָ בלויז אַ קליינע ענדערונג
 — דאָס וואָרט „באַגילדן“ ווערט אין איין אָרט פאַרביטן
 אויף „פאַרגילדן“.

די צענטע שורה האָט אויך אַן ענדערונג: אין
 אייניקע אויסגאַבעס קומט אַנשטאַט „אונדזער נעכטן“
 — „און דער נעכטן“. אין איין אויסגאַבע (עמא)

שייווערס בוך „מיר זיינען דאָ!“ ניו־יאָרק) הויבט זיך אָן די שורה: „דער שוואַרצער נעכטן . . .“.

די עלפטע שורה הויבט זיך אָן אין אייניקע אויס־גאַבעס: „און אויב“, און אין אַנדערע — „נאָר אויב“. ס'איז אויך דאָ אַ נוסח: „וועט די זון און דעם קאַיאָר“. אין דער צוועלפטער שורה קומט אין אייניקע אויסגאַבעס אַנשטאָט „זאָל זיין“ — „זאָל גיין“.

אַ וועזנטלעכע ענדערונג איז דאָ אין דער שורה 13: אַנשטאָט „און מיט בליי“, ברענגען אַנדערע „און נישט מיט בליי“. „און מיט בליי“ איז, דוכט זיך, בעסער, שטאַרקער, נעענטער צום תּוֹך!

אין דער שורה 14, אַנשטאָט „ס'איז נישט קיין ליד“ — קומט „ס'איז נישט קיין לידל“.

שורה 15 — אין אייניקע אויסגאַבעס: „נאָר ס'האַט אַ פּאַלק“ — „דאָס האָט אַ פּאַלק...“

שורה 16 האָט אין איין אָרט אַנשטאָט „מיט נאָ-נאַנעם“ — „מיט גראַנאַטן“.

אבא קאָווער, איינער פון די קאָמאָנדירן־אַנפירער פון דער פּאַראַייניקטער פּאַרטיזאַנער־אַרגאַניזאַציע אין ווילנער געטאָ, שרייבט אין זיינע פּאַרצייכענונגען (פון 1944) „פלעקן אויפן מויער“ (יידישע קולטור“, 1947, נ' 5, ז' 87) וועגן דעם געהויבענעם גייסט אין דער קאָמפּס־אַרגאַניזאַציע: „די נשמה האָט געבענקט און געזונגען דאָס ליד פון וואָגונג און גלויבונג.“ און ער ברענגט די שורות 13-16 (דעם פּערטן פּערז) אין אַזאַ

נוסח: די שורה 13 — „פארשריבן איז דאָס ליד מיט בלוט און מיט בליי“, און די שורה 16: „דאָס ליד גע-זונגען מיט גראַנאַטן אין די הענט.“ גראַנאַטן איז אפשר מער צוגעפאַסט פאַר דעם פאַרטיזאַן, ווי נאַנאַנעס!

אויף וויפיל מ'איז נישט פאַרזיכטיק און פאַראַנט-וואַרטלעך ביי אונדז, באַווייזט דאָס פאַלגנדיקע:
אין דער זאַמלונג „לידער פון די געטאָס און פאַגערן“ (טעקסטן און מעלאָדיעס געזאַמלט: ש. קאָ-טשערגינסקי, רעדאַקטירט: ה. ליזויק, אַרויסגעגעבן פון אַרגאַניזיר-קאָמיטעט פון אַלוועלטלעכן יידישן קול-טור-קאָנגרעס דורכן ציקאַ-ביכער-פאַרלאַג) פאַרענדיקט ה. ליזויק, דער רעדאַקטאָר פון דער אויסגאַבע, זיין אַרטיקל מיט די ערשטע פיר שורות פונעם ליד, און די שורות 2 און 3 הויבן זיך אָן מיט די ווערטער: „ווען הימלען בלייענע...“ און „ווייל קומען וועט...“ און מיט 2 זייטלעך שפעטער קומט דאָס ליד גופא און דאָרטן זיינען די זעלבע שורות 2 און 3 אַנדערש: „כאַמיש הימלען“ און „קומען וועט...“ דער חשובער רעדאַקטאָר, אַזיין אַ דיכטער, האָט געמעגט, לכול הפחות, אויף אַזאַ „קלייניקייט“ אַכטונג געבן, און בפרט אין אַן אויסגאַבע, וואָס מ'האַט וועגן איר געפויקט אין אַלע צייטונגען... ווי מיר זעען פון די געבראַכטע פאַרשיידענע נוסחאות, איז בלויז איין שורה, די ערשטע שורה, אומעטום די זעלביקע, אָן ענדערונגען, די אַזע איבע-

ריקע 15 שורות האָבן פאַרשיידענע ענדערונגען, קליינע, נישט־וויכטיקע, און אויך וועזנטלעכע. מיר דאַרפן גע-
 דענקען, אַז דאָס ליד ווערט ווייטער איבערגעשריבן, קאָפּירט אויף פאַרשיידענע אופנים, און ס'וואָקסט אַזוי אַרום אַ פּלאַנטער אַרום אַ ליד, וואָס איז דורכן יידישן פּאָלק דערהויבן געוואָרן צו אַ נאַציאָנאַלן פּאָלקס־הימן. מיר מיינען, ס'וואָרט געווען זייער וויכטיק, ווען אַן אויטאָריטעטע קולטור־געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוט ציע זאָל אויסקלייבן אַ קאָמיסיע פון דיכטער און מוזיקער, וואָס זאָל אויסאַרבעטן איין ענדגילטיקן טעקסט פון דעם ליד. ס'איז אַ בזיון, ווען אַ ליד, וואָס איז דורך דעם יידישן פּאָלק דערהויבן געוואָרן צו אַ נאַציאָנאַלן הימן, זאָל האָבן אַזוי פיל נוסחאות און ענדערונגען. און די קאָמיסיע זאָל זיין, ווי ווייט מעג־לעך, אַ צווישן־פאַרטייאישע, כדי איר באַשלוס זאָל אָנגענומען ווערן דורך אַלעמען, אַן אויסנאַם. און ס'איז אויך וויכטיק, אַז ס'זאָל באַשטימט ווערן איין אָנגענומענער טעקסט פונעם ליד אין יעדער פון די אַנדערע שפּראַכן פון די פאַרשיידענע איבער־זעצונגען. און מען דאַרף עס טאָן גלייך, אַן אַפּליגעניש, ווייז דאָס ליד ווערט אַלץ מער איבערגעדריקט, פאַרעפנט־לעכט און פאַרשפּרייט אין די פאַרשיידענע וואַריאַנטן. זאָל נישט הערשן קיין הפקרות אין אַזאַ וויכטיקן ענין!

„זאג נישט קיינמאל“ אין העברייאיש

ה. גליקס „זאג נישט קיינמאל“ איז איבערגעזעצט אין העברייאיש דורך דעם באַוואוסטן העברייאישן דיכטער א. שלאָנסקי. מיר ברענגען דאָ די איבערזעצונג פון דער אויסגאָבע „שירי מאבק“ (אויסגאָבע פון „החלוץ הצעיר“ — תנועת נוער חלוצית באמריקה, 1948). מיר גיבן אַ רעפּראָדוקציע פון דער אָפּגע־דרוקטער זייט:

אַלֶּיָהּ תִּמְצֵר: „הִנֵּה דַרְכֵי הַצְּחִרְוֹנָה,
אֶת אֹר הַיּוֹם הַסְּתִירִי שְׁמִי הַעֲנֵנָה.
זֶה יוֹם נִכְסְפֵנוּ לוֹ עוֹד יַעֲלֵ וְיָבֹא,
וּמִצְעָדֵנוּ עוֹד גְּרָעִים: אֲנַחְנוּ פֹּה!

מִסְרָךְ בְּתִמְרֵי עֵד נִרְכָּתִי כְּפֹזְרִים,
אֲנַחְנוּ פֹּה - בְּמִכְאֹזְבוֹת וְיִסוּרִים,
וּבְאֶשֶׁר טִפְּסוּ דַמְנוּ שָׁם נִגְדָה,
הֲלֹא יָנוּב עוֹד עַל-רוּחֵנוּ בְּגִבּוֹרָה.

עמוד השחר של עמנו עוד יהל;
עם הצורר יחלף תמולנו כמו צל.
אך אם, תלילה, יחחר לבא האור -
כמו סיסמה יהא השיר מדור לדור.

בכתב פדס וקעוּפּוּת הוא נכתב.
הוא לא שיבת צפור-פדרור ופּוּרְקָב,
פי בּוּן קירות נופלים שרוהו כל העם,
יחדו שרוהו ו"נגנים" בּוּדָם

של-פּוּן אל-נא תחמר: "בּוּרְפּוּי האַחְרוּנָה,
אֶת אור היום הסתירו שמי הַעֲנָנָה"
זֶה יום נְכַסְפָנוּ לוֹ עוד יעל וּבֵא,
וּמְבַעְדָנוּ עוד ירְעִים: אֲנַחְנוּ פֹה!

אגב, אין דער שורה 9 דארף זיין אַנשטאַט "עוד
יהל" - "אור יהל".

דער דאזיקער טעקסט איז פאַרעפנטלעכט אין פיל
וויכטיקע אויסגאַבעס אין ישראל און אין אַנדערע לענ-
דער, ווי "מורשת הגבורה" (ירושלים) און פיל אַנדערע.
אויך מיטן העברייאישן טעקסט איז מען נישט
גענוג אַפּגעהיט. מ'לאַזט זיך וואויגליין מיט ענדערונ-

גען. אין דעם בוך פון רייזל קארטשאַק (רוזשקע) — „להבות באפר“ (איבערגעזעצט פון פוילישן כתב-יד דורך בנימין טענענבוים, דערשיגען אין „ספרית פועלים“, ארץ-ישראל, 1946) זיינען צוויי שורות פונעם ליד געגעבן אויף אַ באַזונדער זייט ווי אַ מאַטאָ. קומט דאָרט די שורה 11 אַזוי: „וואָם חלילה“ — אַנשטאַט „אַך אַם“, און אין בוך גופא, ווען ס'ווערט געשיידערט אַ געמיט-צושטאַנד נאָך אַן אַקציע איבער די דייטשן, שרייבט זי: „יענעם טאָג האָבן מיר מער ווי געוויינט-לעך געפילט די פרייד פון נקמה. אין אַזעלכע טעג האָבן די הערצער געזונגען מיט מער האַפענונג און גלויבן דאָס פייערדיקע ליד, אונדזער הימן.“ און עס ווערן ציטירט די ערשטע פיר שורות, און די שורה 3 קומט אַנדערש: אַנשטאַט „זה יום נכספנו לו“, קומט אין בוך: „זה יום קיווינו לו“.

רוזשקע (רייזל קארטשאַק) ציטירט דאָס ליד אין דער העברייאישער איבערזעצונג פון א. שלאַנסקי, און די שורה 5 איז ביי איר אַזאַ: „מגבול הקרח ועד ארץ התמרים“, און די שורה 17 הויבט זיך אַן מיט די ווערטער: „אַל נאַ תאמר איפה . . .“.

צי זיינען געמאַכט געוואָרן אין העברייאיש אַנ-דערע איבערזעצונגען, ווייסן מיר נישט.

דאָס ליד אין העברייאיש ווערט געזונגען דורך דעם פראַגרעסיוון אַרבעטער-כאָר „רן“ (ראָן—געזאַנג) פון תל-אביב לויט אַ ספּעציעלער באַאַרבעטונג פון זיין

דיריגענט קאנראד מאן. עס הויבט זיך אן ווי אַ מאַרש
מיט די ווערטער: „הִנֵּה אֲנַחֲנוּ פְּרִי־יוֹנִים“ און די
גאַנצע צייט ווערן אָט די ווערטער געזונגען ווי דער
טאַקט פון אַ מאַרש, אַ מין הינטערגרונט פאַרן ליד.
בעת מיין באַזוך אין ארץ־ישׂראל אין 1946 האָט דער
דאָזיקער כאָר געזונגען דאָס ליד ביי מיין אויפטריט אין
תּל־אביב פאַר אַ גרויסן עולם. אויף דעם פּראָגער
וועלט־פעסטיוואַל האָט דער כאָר, מיט אַט דעם ליד,
ספּעציעל שטאַרק אויסגענומען.

„זאָג נישט קיינמאָל“ אין פינף
ענגלישע איבערזעצונגען

אין ענגליש זיינען פאַרעפנטלעכט אייניקע איבער-
זעצונגען. דער יונגער יידיש-ענגלישער דיכטער אהרן
קרעמער האָט אין אַפּריל-נומער „דזשואיש לאַף“,
1947, פאַרעפנטלעכט אַן איבערזעצונג אונטערן נאָמען
„פאַרטיזאַן סאַנג“:

Never say that there is only death for you
Though leaden skies may be concealing days of blue—
Because the hour that we have hungered for is near;
Beneath our tread the earth shall tremble: We are here!

From land of palm-tree to the far-off land of snow
We shall be coming with our torment and our woe,
And everywhere our blood has sunk into the earth
Shall our bravery, our vigor blossom forth!

We'll have the morning sun to set our day aglow,
And all our yesterdays shall vanish with the foe,
And if the time is long before the sun appears,
Then let this song go like a signal through the years.

This song was written with our blood and not with lead;
It's not a song that birds sing overhead.

It was a people, among toppling barricades,
That sang this song of ours with pistols and grenades.

So never say that there is only death for you.
Leaden skies may be concealing days of blue—
Yet the hour that we have hungered for is near;
Beneath our tread the earth shall tremble: We are here!

ס'איז דאָ נאָך אַן ענגלישע איבערזעצונג, וואָס איז
פאַפולער צווישן קרייזן פון דעם נאַציאָנאַלן אַרבעטער-
פאַרבאַנד פון די פּוּעלי-ציון. דוכט מיר, אַז מערי
סירקין איז די פאַרפאַסערין פון דער איבערזעצונג:

You must not let yourself consider this the end,
When skies of lead above you threatenigly bend,
The longed for day will come at last, we have no fear,
Our steps will be like drums, proclaiming we are here!
From land that's here!
The longed for day will come at last, we have no fear,
Our steps will be like drums, proclaiming we are here!

From land that's green with palms to land that's white
with snow,
We wander on with all our grief, with all our woe;
And where our blood has flowed there we shall prove
at length,
That we have doubled all our courage, all our strength.

The morning sun will gild the morrow with its glow,
The dismal yesterdays will vanish with our foe;
But should the sun of dawning prove to be delayed,
Our song must live through generations, unafraid.

The song is written with our blood and with our tears;
It's not the song of summer birds that have no fears;
'Twas sung by people holding guns, the while they stood
Midst falling walls, protecting them as best they could.

And so, don't let yourself consider this the end,
When skies of lead above you threateningly bend;
The longed for day will come at last, we have no fear,
Our steps will be like drums, proclaiming we are here!

נתן אַסאַבעל, אין זיין ענגליש בוך „אַן אוצר פון
יידישער פּאָלקלאָר“ (ניו-יאָרק, 1948), ברענגט דאָס
ליד פון הירש גדיק אונטערן נאָמען „מיר זיינען דאָ“,
נישט אָנגעבנדיק דעם מחבר, און ברענגט אויך פּאָלג-
דיקע ענגלישע איבערזעצונג פון רות רובין (רויזנ-
בלאַט), ז"ז 664-665 :

Oh never say that you have reached the very end,
Tho leaden skies a bitter future may portend,
Because the hour for which we yearned will get arrive
And our marching steps will thunder: "We survive!"

From land of palm trees to the land of distant snow
We are here, with our pain, with our woe,
And wherever our blood was shed in pain
Our fighting spirits will resurrect again.

Not lead, but blood inscribed this song we sing,
It's not a caroling of birds upon the wing,
But 'twas a people midst the crashing fires of hell,
That sang this song, and fought courageous 'til it fell.

צו די דריי געבראָכטע ענגלישע איבערזעצונגען
פונעם ליד, קומען צו נאָך צוויי. דר. א. א. ראַבאָק האָט
מיר זיי צוגעשיקט — איין איבערזעצונג געמאַכט דורך
אים גופא, און אַ צווייטע — אַ פרייע, זואַס לאַזט זיך
גראַט וואוינגיין — פון מאַלי פיקאַן.

THE PARTISAN HYMN

By Hersh Glick

Translated by A. A. Roback

Never say this is to be your last adieu,
When benighted days obscure the vault of blue;
The long-awaited hour surely will appear,
As defiantly our step will stamp "We're here."

From lands of verdant palms to regions white with snow,
We're here, anguish-ridden, yea, borne down with woe;
But where'er a drop of Jewish blood did spurt,
There will sprout anew our ancient grit and spir't.

The morning sun afresh will gild for us our "now,"
As wretched yesterday will vanish with the foe;
And if the dawn is late in coming through the sun,
Then must this song—a watchword—pass from sire to
son.

This battle-song in blood, instead of ink, we write,
No, 'tis not a robin's lilt in carefree flight;
'Midst tumbling walls a people grimly takes its stand,
And proclaims its boding message, gun in hand.

Then never say this is to be your last adieu,
When benighted days obscure the vault of blue;
The long-awaited hour surely will appear,
As defiantly our step will stamp "We're here."

THE PARTISAN SONG

English Version Arranged by Molly Picon

Come what may,
You mustn't say
This is the end,
Even though you walk
Without a friend.
For the day we all
Dreamed about, is near,
When we'll show to all the world
We still are here.

From the land of sunshine
To the land of snow
We'll be coming and
We'll bring our song of woe,
And where a drop of
Jewish blood fell yesterday,
On that very spot
We'll build again today.

The morning sun
Will banish all our woe.
All our yesterdays

Will vanish with the foe.
If the sun does not appear
To bring us light,
Then this song will be
Our beacon in the night.

For we wrote this song
With blood and not with lead,
When we lived not with the living
But with the dead;
And we sang the song
Behind the ghetto walls,
When we cried for help
And no one heard our calls.

That's why they'll never
Make us say—
This is the end,
For we know:
Somewhere, some day
We'll find a friend.
And the day we all dreamed of
Will be near
When we shout to all the world:
We still are here.

די ענגליש-יידישע קולטור-ארגאניזאציעס וואָרטן
באָדאַרפט אויסקלייבן איין באַשטימטן טעקסט פון די
ענגלישע איבערזעצונגען.

אין פֿאַרשיידענע אַנדערע שפּראַכן

און אַט זיינען איבערזעצונגען פונעם ליד אויף
רומעניש און האַלענדיש (גענומען פון „יוגנטרוף“ נ'
1, (1946):

CÂNTECUL PARTIZANILOR EVREI DIN VILNA

*Nu spune că te afli azi pe cel din urmă drum.
Albastra și o'năbușă un cer de plumb acum.
Doritul nostru ceas o să răsară într'o zi
Și'n marș de tobe vom cânta atunci. — „Suntem
aci!”*

*Din țara de curmall și până'n țara cu săpeși,
Suntem aci cu chinul și cu jalea drept dovest
Și oriștunde-un strop de sânge-al nostru e
odest,
Va crește forța noastră și curajul nostru mult.*

*Cu soare se va poartă acest „azi” de dureri
Și-odată cu dușmanii, va pieri al nostru „eri”
Iar dacă soarele va'ntârzia în sort de leac,
Parolă vie, — cântul va păși din veac în veac.*

*Cu plumb și sânge cântecul acesta este scris.
Nu-l cânt de păsărică liberă în zbor deschis,
Că'n prăvăliri de stăruți, duduind asurzitor,
Cu revolverele în mână îl cântă un popor.*

*Să nu spui că te afli azi pe cel din urmă drum.
Albastra și o'năbușă un cer de plumb acum.
Doritul nostru ceas o să răsară într'o zi
Și'n marș de tobe, vom cânta atunci — „Suntem
aci!”
Din țară de E. D.*

PARTISANEN-HYMNE

*Je moet niet zeggen, dit is nu mijn laatste weg,
Al zie je onder loden heem'len heg noch steg,
Ons verlangen wordt vervuld, eens gloort de dag,
Present! zal onze stap slaan als een trommelslag.*

*Ver zijn de palmen, vanwaar we gekomen zijn
Tot dit witte sneeuwland, dragend onze pijn,
— Bedenkt, dat waar één spat zal vallen van ons bloed
Daar spruit een nieuw gewas, de bloem heet: moed!*

*De morgen vergeldt wat ons heden werd misdaan,
Wat gisteren was zal met de vijand ondergaan,
En als het licht 'oest, partisaan, betrek de wacht
Als een parool zal dit lied rondgaan door de nacht.....*

*Niet metinkt is dit lied geschreven maar met bloed,
Geen vogel zong het als een blijf ochtendgroet,
Tussen puin en vallende muren is 't ontbloeid,
Gemateld volk zong het, geslagen en geboeid.*

*Je moet niet zeggen, dit is nu mijn laatste weg,
Al zie je onder loden heem'len heg noch steg,
Ons verlangen wordt vervuld, eens gloort de dag,
Present! zal onze stap slaan als een trommelslag.*

L. Fuks

און אַט אַ פּוּדִישֵׁע איבערזעצונג פון דעם ליד „זאַג
נישט קיינמאַל“. זי איז פאַרעפנטלעכט אינעם פּוּדִישֵׁן
בוך פון מיכאַל מ. באַוויטש „פּײַטן אויפֿדע צאַלאַ“,
דערשינען אין וואַרשע אין יאָר 1947 (228 זײַטן). דער
איבערזעצער פונעם ליד איז נישט אָנגעגעבן.

PIEŚŃ ŻYD. BOJOWCÓW WILNA

Nie mów nigdy: “oto jest ostatnia z dróg;
mrok siniego nieba dni pogodę zmógł.”
Przyjdzie dzień ów, wytęskniony z wszystkich dni,
zadudni światu krok nasz werblem: oto my.
Od kraju palm aż do dalekich śnieżnych pól
jesteśmy, z nami nasza męka jest i ból,

a gdzie trysnęła kiedys w ziemię nasza krew,
tam zakwitnie nasze męstwo, bunt i gniew.

Słońce jutra opromieni nasze dziś,
nasze "wczoraj" zniknie z wrogiem, jak zła myśl.
Choćby się dla nas słońce nie zdążyło wznieść—
jak hasło, poprzez pokolenia pójdze pieśń.

Ołowiem pieśń ta napisana jest i krwią.
To nie ptak wolny, co swobodę nuci swą.
To naród pośród ścian, kruszących się w gruz,
piosenkę w wargach a nagany w dłoniach niósł.

אין פוילן האָט איבערגעזעצט דאָס ליד אויף פּוּי־
ליש די אַקטיווע טוערין פון דער „דרור“־יוגנט, יאַנקאַ
סאַק (די טאַכטער פונעם דעפּוטאַט פּראָפּ. יוסף סאַק).
דאָס ליד איז געדרוקט געוואָרן אין די אויסגאַבעס פון
„דרור“ און „השומר הצעיר“ אין פּוילן — אַזוי טיילט
מיר מיט ש. קאַטשערגינסקי. צי דאָס איז די געבראַכטע
איבערזעצונג, אָדער ס'איז אַן אַנדערע — ווייס איך
נישט.

פריינט שמואל קאַגאַן (צאַלעל בליץ), דער סעקרע־
טאַר פון ייוואַ אין אַרגענטינע, האָט אויף מיין ביטע,
צוגעשיקט מיר נאָך אַן איבערזעצונג פונעם ליד אויף
פּויליש, געמאַכט דורך דער יידישער דיכטערין אין
אַרגענטינע מרים גאַדד (איר פּוילישער פּסיידאָנים איז

מאַריאַ לודווקאַ), ווי אויך די שפּאַנישע איבערזעצונג
פונעם ליד (נאַמען פון איבערזעצער אומבאַקאַנט).

די פּוילישע איבערזעצונג:

HYMN PARTYZANTÓW ŻYDOWSKICH

Nie mów nigdy, że to twój ostatni krok,
Dni podobne kryje w sobie ciemny mrok,
Jeszcze przyjdzie dzień stęskniony naszych snów,
I zadudni krok nasz: my jesteśmy znów!

Od ziem palmowych, aż po kraj, gdzie wieczny śnieg
Bólem naszym milionowym jęczy wiek,
Tam, gdzie padły ślady umęczonej krwi,
Mocą naszą wstanie życie nowych dni.

Jutrzenka złota nam rozjaśni każdy dzień,
Przeszłość zniknie z wrogiem, jak koszmarny sen,
A jeśli słońce zwelcze świt i złoty wschód,
Niech hasłem pieśń ta będzie aż po wszystek ród.

Krwią z naszych serc zroszony jest ten śpiew,
To nie jest pieśń ptaszyny pośród drzew,
Walcząc z wrogiem pośród padających wrót
Z wiarą w jutro śpiewał słowa te nasz lud.

Więc nie mów nigdy, że to twój ostatni krok,
Dni pogodne kryje w sobie ciemny mrok,
Jeszcze przyjdzie dzień stęskniony naszych snów,
I zadudni krok nasz: my jesteśmy znów!

און נאך א פוילישע איבערזעצונג, די דריטע. גע-
ווען געדרוקט אין דער ביילאגע צו דער פוילישער
צייטונג „סלאווא פאלסקיע“ (נ' 15 פונעם 18טן אפריל,
1948), „זויערטשאדלא“ (צוגעשיקט מיר פונעם יוזא
אין ניו-יארק):

PIEŚŃ WALCZĄCEGO GETTA

Nie mów nigdy: “To już koniec, to już kres”,
Chmury dymu dławią w piersiach naszą pieśń,
Ale słońce przewycięży znowu mrok,
Ulicami dudni krok, miarowy krok...

Z kraju palm do kraju, kędy śnieg i lód,
My niesiemy naszą nędzę, ból i głód,
I gdzie choćby kropla spłynie naszej krwi,
Zmartwychwstaną wielkie dni, ogromne dni...

Hekatomby naszych ofiar, krwawy zer,
Bije w okna, stuka w szyby co dzień śmierć:
Niech od dziada pieśń—jak hasło—przejmie wnuk,
Pieśń tę, którą w naszych salwach słyszy wróg...

Nie ołówek strofy pisał, ale krew,
Nie słowika to miłosny, rzezwy śpiew:
Piszą pieśń tę barykady, łuny walk,
Śpiewa ją dziś karabinów chłodna stal...

tłumaczył J. Z.

און אַט איז די שפּאַנישע איבערזעצונג, וואָס איז
מיר צוגעשיקט דורך צאַלעל בליץ:

HIMNO DE LOS GUERRILLEROS JUDIOS

Nunca digas que emprendes tu último camino.

Cielso plomizos ocultan días azules.

Aún vendrá la hora ansiada

Y nuestra paso marcará:

¡ESTAMOS AQUI!

Desde el país de la palmera hasta el lejano país
de la nieve

Estamos aquí — con nuestros dolores y sufrimientos

Y donde haya salpicado una gota de nuestra sangre

Allí, brotará nuestro heroísmo, nuestro valor.

El sol de la mañana dorará nuestro hoy,

Nuestro ayer desaparecerá con el enemigo.

Y si se han de retardar la luz y el Sol

Sea lema esta canción de generación en generación.

Con sangre y plomo fué escrita esta canción.

No es el canto de un pájaro en libertad

Sinó que un pueblo entre muros derruidos

Con armas en la mano la entonó.

No digas, pues, que emprendes tu último camino.

הכלל, ביזאָהער האָבן מיר דאָס ליד „זאָג נישט
קיינמאָד“ — דעם אַריגינאַל אין פאַרשיידענע נוסחאות,
אין העברייאישע איבערזעצונג, פינף ענגלישע, צו
איינציקע איבערזעצונגען אין רומעניש, האַדענדיש,
שפּאַניש, און דריי איבערזעצונגען אין פּויליש.
אברהם ביק גיט מיר איבער, אַז זייענדיק לעצטנס
אין בולגאַריע האָט ער געהערט זינגען „זאָג נישט
קיינמאָד“ אין אַ בולגאַרישער איבערזעצונג, און מ'האַט
עס אויך אויפגעפאַסט ווי אַ נאַציאָנאַלן הימן פונעם
יידישן פּאַרק.

פון דעם ליד — אַ קאַליר פּולער פּילם

מיר האָבן זיך אָנגעטראַפּן ערגעץ אויף אַ נאַטיץ, אַז „הירש גליקס פּאַרטיזאַנען-ליד איז דורך דער האַלענדישער פּילם-געזעלשאַפּט 'נידערלאַנד-פּילם' רעאַזירט געוואָרן אין אַ פּאַרביקן פּילם. די הויפּט-ראַלע שפּילט די יידישע קינסטלערין חיהלע גאַדד-שטיין.“

פּאַראַינטריגירט פּון אַט דער ידיעה, האָב איך זיך געווענדט צום פּריינט לעאַ פּוקס, דער „אַמבאַסאַדאָר פּונעם יידישן וואָרט אין אַמסטערדאַם (האַלאַנד). און אַט וואָס ער שרייבט מיר, ווי דער פּילם „דאָס פּאַרטי-זאַנען-ליד“ איז געשאַפּן געוואָרן:

„אין 1945, גלייך נאָך דער באַפּרייאונג פּון האַלאַנד, האָט מאַניפעסטירט די קינסטלערין חיהלע גאַדד-שטיין די אַנטשלאַסנקייט און אומדערשיטערלעכן ווילן פּון די ביים-לעבן-געבליבענע יידן פּאַרצוועצן זייערע קולטור-טראַדיציעס און דערמיט שטיידערן דער וועלט אין פנים אַריין דעם רוף: מיר זיינען דאָ! ווי פאַר דער מלחמה, טרעט זי אויף מיט אַוונטן פּון יידישן געזאַנג און טאַנץ אין די גרעסטע טעאַטער-זאַלן פּון דער הויפּט-שטאָט און אין די פּראָווינץ-שטעט. איר

פראגראם ווערט טיפער, ערנסטער. אין אים איז דער אַפּקלאַנג פון דער נאַענטסטער גרויליקער פאַרגאַנגענ-הייט. מען זעט דעם נייעם טאַג; 'טרוים און האַפּע-נונג'; מען הערט דאָס פאַרטיזאַנען-ליד פון הירש גליק. עס דויערט נישט לאַנג און דאָס פאַרטיזאַנען-ליד — געזונגען מיט אַזויפיל קראַפט, מיט אַזויפיל שטאַלץ און זעלבסטבאַוואוסטזיין — ווערט דער קנין נישט אַזיין פון דער האַלענדישער שארית הפליטה, נאָר אויך פון די נישט-יידישע מאַסן. מען פלעגט עס הערן ברומען אין טראַמוויי און פייפן די פאַרער אויף די ביציקלעטן.

„ווען אין 1946 קומט פאַר מיטן אַנטייל פון קעניגין ווידהעלמינאַ די הזכרה פאַר די נישט-צוריקגעקומענע יידן פון היטלעריסטישן גיהנום, אויפן פלאַץ וואו די אַמסטערדאַמער יידישער פאַקס-מענטשן צוזאַמען מיט זייערע נישט-יידישע חברים האָבן געשטעלט אין משך פון עטלעכע טעג און נעכט אַ באַוואַפנטן ווידערשטאַנד דעם בלוטיקן שונא, הערן זיך צו די 40 טויזנט פאַר-זאַמלטע מיט אַנטבלוזטע קעפּ צום פאַרטיזאַנען-ליד פון יידישן פאַרטיזאַן הירש גליק...“

„דאָס האָט מסתמא געבראַכט דעם האַלענדישן פילם-דירקעטאָר פּאָל סכויטעמאַ אויפן געדאַנק צו ברענגען דאָס פאַרטיזאַנען-ליד אויפן לייזונט אין אַ פאַרבן-פילם. דער האַלענדישער פילם-אונטערנעמער פ. פ. ד. סטרענגהאַט — אויך אַ נישט-ייד — האָט

אַריינגעלייגט די נויטיקע סומען. נאַטירלעך האָט מען
חיהלע גאַלדשטיין איינגעלאָדן צו שפּילן די הויפט־
ראָל, וואָס האָט, אגב, שוין געהאַט אַרויסגעבראַכט דאָס
פּיך איבער די גרענעצן פון לאַנד און באַוויון מיט איר
געוואָלטיקער עקספרעסיע פון קלאַנג און מימיק אויפ־
צוציטערן די הערצער פון צען־טויזנטער אין די
גרעסטע זאַלן פון בריסל און פאַריז (זאַל שאַיאָט —
איצטיקער זיץ־אַרט פון דער אונאַ).

„דער פּיץ איז געמאַכט געוואָרן אין פאַריז, אין

1947, ווען אין האַלאַנד האָט מען פאַר אַ פאַרבן־פּיץ

נישט געהאַט די נויטיקע פּראָדוציר־אַפּאַראַטן.“

„ליידער — שרייבט מיר ווייטער 5. פּוקס — איז

דער פּיץ נישט געוואָרן קיין קינסטלערישער דער־

פּאָלג. דער רעזשיסער, מיט אַלע זיינע גוטע כּוונות,

האַט דאָך נישט באַוויון אַרויסצוברענגען גאַר די

אַטמאָספּערע, וואו דאָס ליד איז אויפגעקומען. ער איז

אַבער, אָן שום ספּק, ווי אַ דאָקומענטאַרער פּיץ, אַ

ווערק פון ערשטער מדרגה.

„נאָכן פאַרפּאַרטיקן פון פּיץ האָב איך דעמאָלט,

אין 1947, געהאַט די געלעגנהייט צו שמועסן מיט דער

קינסטלערין גופא וועגן איר ווערק. דער ענטפּער איז

בערך געווען אַזוי: פון קינסטלערישן שטאַנדפּונקט

איז דער פּיץ נישט איבעריק געזונגען. ער פאַרמאַגט

נישט די איבערצייגונגס־קראַפּט, מיט וועלכער זי גופא

פלעגט אירע מאַסן־הערער מיטרייסן...“

הירש גליק — אַ געשטאַלט אין פּרץ מאַרקישעס ווערק

און איצט נאָך אַן אינטערעסאַנטע איבערוואַנדלונג פון הירש גליק און זיין ליד „זאָג נישט קיינמאַל ו!":

הירש גליק איז אַריינגעפלאַכטן דורך פּרץ מאַרקישן אין זיין ניי גרויס דיכטעריש ווערק „מלחמה" (מלוכה-פאַרלאַג „דער עמעס", מאַסקווע 1948, 662 ז"ו).

הירש גליק איז ביי מאַרקישן איינער פון די פּרעכטיקע העראַאישע געשטאַלטן פון אַ מוטיקן קעמפּער אין געטאַ. פּרץ מאַרקיש האָט אים איבערגעגעבן גרויסע העראַאישע, מסירת-נפשדיקע שליחותן, וועלכע ער פירט אַדורך מיט טיפּער דערהויבנקייט און הויכער ווירדיקייט. פ. מאַרקיש האָט מסתמא נישט געוואוסט קיין ביאַגראַפישע פרטים וועגן דעם יונגן מוטיקן פאַר-טיזאַן-דיכטער הירש גליק פון ווילנע, האָט ער מיט זיין באַפּדיגלטער דיכטערישער וויזיע און צעווייטיקטן שאַ-פּערישן ווילן אויסגעפורעמט אַן אייגענע דיכטערישע דערהויבענע געשטאַלט פון אַ קעמפּער אין דער געטאַ, וועלכע מאַכט אַדורך גרויליקע און גרויזאַמע פּאַסירונג-

גען אונטער דער נאָזשער בעסטיע און ער געפינט
 אין זיך כוח און פאָטאָס צו רופן צום באַוואָפנטן ווידער-
 שטאַנד. ביי פ. מאַרקישן איז הירש גליק (טאַקע
 אונטער דעם-אַ איצט-היידיקן נאָמען) אַ יידישער
 לערער. ער באַווייזט זיך ביי מאַרקישן אינעם 25טן
 קאַפיטל („אַ נאָגאַן“, ז. 266) און אַזוי ברענגט אים פ.
 מאַרקיש אין די פאַרשידנסטע טיף-רירנדיקע און
 שטאַרק-אויפשיטערנדיקסטע סיטואַציעס אין געטאַ.
 מחוץ די געטאַ-פאַרצוימונגען, אויף געפערלעכסטע
 מיסיעס און אויך אַ צעפייניקטן, אַ צעניזוקטן פון דעם
 נאָזישן מערדער פריק א. אַז. וו. פאַראַן אַפילו אַ באַ-
 זונדער קאַפיטל אין בוך (קאַפיטל 35, ז״ז 305-308)
 מיטן נאָמען „זאַג נישט קיינמאַל, אַז דו גייסט דעם
 לעצטן וועג“, וואָס באַשטייט פון זעקס טיילן, און אינעם
 לעצטן טייל קומט טאַקע דאָס ליד גופא, ווי די שאַפונג
 פון פּרץ מאַרקישעס הירש גליק, דעם לערער און געטאַ-
 קעמפער.

מיר וועלן דאָ ברענגען אייניקע אויסצוגן ווי פּרץ
 מאַרקיש מאַלט הירש גליקן:

„אויף אַרבעט גייענדיק, זיך אומקערנדיק צוריק,
 אַדורך דעם טויער ביי דער דראַטיקער פאַרצוימונג,
 געווער געשמוגלט האָט דער לערער הירש גליק...“ (ז. 266)

און עס איז געגאַנגען אַ לאַנגער שטרייט: „ווי
 זאַלן זיך פירן קעגן שונא די שלאַכטן?!“ עס זיינען

אַרויסגעזאָגט געוואָרן פאַרשיידענע מיינונגען. דאָן,
דערציילט פּרץ מאַרקיש,

„האַט הירשל גליק אויפן באַס געטאָן אַ נעם,
עס איז זיין שטימ מיט שטאַל געווען געקאָועט :
— דאָ איז ניט מער, ווי פונדאָסניי — קידוש-השם,
איך שענק אַוועק גערמאַניע דעם כבוד !“

און פ. מאַרקיש זאָגט :

„געלייגט זיין קול האָט זיך אויף יעדערנס געמיט,
ווי ס'לייגט זיך אויף אייזן אויף צעגליטן זיך אַ האַמער.“

און ווייטער שרייבט פּרץ מאַרקיש וועגן הירש
גליקן :

„ער האָט באַצויבערט יעדן איינעם מיט זיין שטימ,
אַיעדן איינציקן אויף דורך אַדורכגעדרונגען.“

און

„ער האָט די האַנט פאַראויס פון זיך געטאָן אַ וואָרף,
אין גאַנצן וואַקס דערלאַנגט האָט ער אַ שטעל זיך“

און אויסגערופן :

„ניטאָ אַ קראַפט אַזאָ, ניטאָ אַזאָ מין וואָרט,
וואָס זאָל אונדז צווינגען אויסשטרעקן די העלדזער !“

און אויפטרײסלענדיק איז די גרויזאַמע געשיכטע,
וואָס פ. מאַרקיש מאַלט אין קאַפיטל 27, „אַן עפּל“, וואָס
הויבט זיך אָן אַזוי :

„די לאַטע פון דער ברוסט אַראָפּגעפליקט,
אַראָפּגעפליקט די לאַטע פון דער פלייצע,
האַט דורך דער דראַט־פאַרצוימונג הירשל גליק
אין שטאַט אַדורכגעשמוגלט שטילערהייט זיך...“

הירשל גליק האָט זיך אַרױסגעגנבעט פון דער
געטאַ, זיך צו טרעפן מיט אַ חבר, אָבער דער סוף איז
געווען אַ מוראדיקער — ער ווערט צעשמיסן און פאַר־
וואונדעט דורך דעם דייטשן מערדער פריק און אָפּגע־
שיקט אין דער געסטאַפּאָ אויף פייניקונג, און פון דאָרט
אין אַ לאַגער, פּונוואַנעט ער אַנטלויפט, ראַטעוועט זיך,
נאָך אַן איבערשיסן זיך, און קומט אין געטאַ, ווײַל זיך
טרעפן מיט זײַן נעמי :

„די אימה טשאַטעוועט אויף יעדן ראַג,
די פענצטער — אויסגעזעצט, די טירן — אָפּן.
אין געטאַ דורכגעגאַן איז גליק פאַרטאַג,
נאָר נעמײן האָט ער דאָרט שוין גיט געטראָפּן.
ער לעבט ? — האָט יעדער שטויב געטאַן אַ פרעג,
סײַז ער — געשטוינט האָבן שטיינער.
אָ, זאָ גיט קיינמאַל, אַז דו גייסט דעם לעצטן וועג, —
אַזוי געשען איז גיט מיט אים אַליין נאָר...“ (I. 284)

און איינמאַל, ווען הירשל גליק איז געווען פיבער־
דיק פאַרכאַפט, צוזאַמען מיט נאָך אַנדערע, צו ברענגען
וואַס־מער געווער אין געטאַ, און „זיך גיט אומגעקערט
האַט הירשל גליק ביינאַכט, / ערגעץ איינגעשטעלט

פונסנדי האָט ער דאָס לעבן, — איז דאָן, דערציילט
פּרץ מאַרקיש :

„און קאַיַר האָט ער אַ ליד געבראַכט אַליין,
זינגען זאָלן פאַרטיזאָנער זי אין געטאָ.“

דאָס איז דאָס ליד „זאָג ניט קיינמאַל, אָו דו גייסט
דעם לעצטן וועג“, וואָס מאַרקיש ברענגט אינגאַנצן.

פּרץ מאַרקיש פירט אַרויס דערנאָך הירש גליקן
ביי נייע, שווערע, גרוידיקע נסיונות, און בעיקר אינעם
קאַפּיטל „דער טויט פון לעצטן אויפשטענדלער“ (ז"ז
558-565).

„עס וועט זיך גליק צום שייטער אויפרופן אַליין,
עס וועט צום שייטער גליק אַליין זיך געבן אָן עליה!...“

עס וואָלט געווען אַן עוולאָה איבערצודערצייען אָט
דעם קאַפּיטל, וואו פּרץ מאַרקיש מאַלט די לעצטע
גרוידיקע שעהן פון דער געטאָ און דעם העראַאישן
קאַמף און געראַנגל פון הירשל גליק. מיר שיקן אָפּ
דעם לייענער צו די פּרעכטיקע, פּלאַמיקע בלעטער פון
פ. מאַרקישעס ווערק, וואו דער לערער-פאַרטיזאָן און
דער פאַרפאַסער פון דעם ליד „זאָג נישט קיינמאַל“,
הירש גליק, וואַקסט אַיס אין אַ מערקווירדיקער פייער-
דיקער געשטאַלט.

הירשל גליק (אינאיינעם מיט זיין לעבנס-ליד
„זאָג נישט קיינמאַל“) איז דורך פּרץ מאַרקישן גענומען

אויך אלס דער הויפט־העלד פון דער דראַמע „דער
 אויפשטאַנד אין געטאַ“, וואָס ווערט געשפּילט די
 לעצטע צוויי יאָר מיט גרויס דערפאַלג אין סאַוועטן־
 פאַרבאַנד (די דראַמע איז פאַרעפנטלעכט אין „מאַרגן־
 פּרייהייט“ *), דעצעמבער 1947, פונעם 7טן ביזן 23טן).
 הירשל גליק, — דער ערשטער אינעם צעטל פון די
 „אַנטיילנעמער“ אין דער דראַמע, — איז ביי פ. מאַרקישן
 דער פאַרזיצער פון אויפשטאַנד־קאָמיטעט און זיין
 עלטער איז 35 יאָר (אויף אַ צוועלף יאָר עלטער פון
 הירש גליק). מיר טרעפן אים שוין אָנהויב ערשטן
 בילד — אַן אונטערערדישע דרוקעריי פון געטאַ,
 וואָס „גרענעצט זיך מיט דער אונטערערדישער
 שמידעריי“... „אויף צוויי צונויפגערוקטע קאַסטנס
 שלאָפט הירש גליק...“ ס'איז אַ געשפאַנטער מאַמענט,
 פּוּט־אַנגעלאָן מיט שווערן נסיון. מירן נישט דערציילן
 דאָ וועגן דעם אַלעמען, וואָס ווערט אַרויסגעבראַכט
 דורך מאַרקישן אין אַט דער טיף־טראַגישער דראַמאַ־
 טישער שאַפּונג. פ. מאַרקיש שטעלט אַנטקעגן דעם
 העראַאישן קעמפער און די גאַנצע גרופע מאַרטירער־
 העלדן, די געשטאַלטן פון דעם יודנראַט, און צווישן זיי
 — דעם פאַרזיצער פונעם ראַט — וואָלף גליק, דער

* איך דאַנק דעם איקיף־סעקרעטאַר פון מאַנטרעאַל, ח'
 שלום קרישטאַלקע, וואָס אַט מיר דערויף אויפּמערקזאַם געמאַכט
 און צוגעשטעלט מיר די אַלע צייטונג־אויסשניטן.

פאטער פון הירש גליק, ווי אויך זיין פרוי חנה —
הירש'ס מוטער.

ס'איז אַ מוראדיקע סיטואַציע — דער דייטשער
מערדער, דער „זאָנדערפּיורער“ קלאַפּס פאַרלאַנגט
פונעם יודנראַט, דורך זיין פאַרזיצער וואָלף גליק, „מען
זאָל אַרויסגעבן הירשקען צו די דייטשן לעבעדיקער-
הייד“, אין קעגנפאַר — דראַט ער „אַרומצוריינגלען די
געטאָ און אַפּווישן זי פון דער ערד“.

הירש גליק, דערציילט פּרץ מאַרקיש, גיט זיך אַ
הויב-אויף, ווישט אויס די אויגן און שטעלט זיך אויף.
שוין שפעט? — פּרעגט ער. „ער ציט זיך אויס אין
גאַנצן וואַקס און גיט אַ זינג: 'זאָג נישט קיינמאַל, אַז
דו גייסט דעם לעצטן וועג, הימלען בלייענע פאַרשטעלן
בלויע טעג...'“ ס'איז אַן אַנגעשטרענגטער צושטאַנד
אַרום, און גליק ווענדט זיך צו די חברים: וואָס איז
עפּעס אַזוי שטיל דאָ מיטאַמאַל? ... הירש גליק זינגט
ווייטער זייער שטיל: „פון גרינעם פאַרמען-דאַנד, ביז
דאַנד פון ווייסן שניי, קומען מיר מיט אונדזער פּיין,
מיט אונדזער וויי...“

אינעם דריטן אַקט, דער הויך-פּונקט פונעם אויפ-
שטאַנד אין געטאָ, זעען מיר הירש גליקן אין זיין
העראַאישן געראַנגל מיט די נאַצישע בעסטיעס. ער
מוטיקט אַלע, ער סטימולירט זיי מיט טאַט און מיט באַ-
גייסטערטע רייד. ער זאָגט דאָרט צו די פאַרבליבענע
לעצטע חברים אין דער געטאָ:

„דריי און פערציק טעג געדויערט האָט די שלאַכט!
 דאָס בלוט זייערס ס'פאַרגאַסענע אויף יעדן שטיין האָט
 פון די געטאָ-געסלעך דערקלערט דער וועלט בקול-רם,
 אַז ס'רעכט דאָס פּאַלק! אַז העלדזער שטרעקן זיך נישט
 פאַר דער האַק. דאָס שוואַרצע הענקער-בלוט האָט דריי
 און פערציק טעג געוואָיעט. און ווי אַ נייע ספירה
 אויסגעקריצט וועט זיין די שלאַכט ביים פּאַלק אין האַרץ
 און אויפבליען לעולם ועד.“ און ווייטער רופט אויס
 הירש גליק ביי מאַרקישן: „פאַר צוויי יאָרטוינטן האָט
 ס'פּאַלק דערקלערט דעם פיינט אַזאַ אַרויסרוף! מיט
 הוילע הענט! מיט הוילן גייסט! מיט הוילן מוט!...
 עס וועלן דורות ווענדן זיך צו זייער פלאַם... איז פּאַרן
 זאָל אויף אונדז די קדושה-שיין און שטאַרקן דאָס גע-
 מיט אונדז ערב דעם געראַנגל. מיר טרעטן-אויף! אין
 נאַמען פון פּאַלק! פון זיין אומשטערבליכקייט!... אויפ-
 שטענדלעך! זאָג נישט קיינמאַל, אַז דו גייסט דעם
 לעצטן וועג!... (ס'כאַפן אונטער שטימען). הימלען
 בלייענע פאַרשטעלן בלויז טעג... קומען וועט דאָך
 אונדזער אויסגעבענקטע שעה, ס'וועט אַ פויק טאָן אונ-
 דזער טראַט: מיר זיינען דאָ!“
 הירש גליק קומט אום פון דער גראַנאַטע, וואָס ער
 וואַרפט אויף דעם מערדער קלאַפס, מיט די ווערטער:
 „תמות נפשי עם פלשתים.“
 און אָט ווי א. סוצקעווער, דער באַוואוסטער יידי-
 שער דיכטער, וואָס וואוינט איצט אין ישראל, פלעכט

אַריין דאָס פאַרטיזאַנען-ליד אין אַ שיר, וואָס שילדערט
ווי אַ „בחור טראַגט אַ פאַרוואַנדיקט מיידל“ אויף די
„פעסטונג-ווענט פון עיר הקודש“. דאָס ליד איז גע-
דרוקט אין „יידישע קולטור“, 1949, נומ' 1, יאַנואַר.
א. סוצקעווער שרייבט :

„דער בחור זינגט דעם פאַרטיזאַנען-הימן,
די פעלזן פון יהודה זינגען מיט.
די מיידל — אַרעמס אַרום האַלדז פון בחור.
אמתדיקער — אַרום האַלדז פון שטאַם.
איר בליק —
דער ניגון פון די בערג און טאָלן
וועט אין אונדזער אַפּל זיין פאַרהיט.“

און דאָס סוצקעווער-ליד ווערט פאַרענדיקט :

„דער בחור זינגט דעם פאַרטיזאַנען-הימן,
דעם מיידל טויטע ליפּן זינגען מיט.“

אַט אַזוי איז הירש גליקס „זאָג נישט קיינמאָל“
אַריינגעוואַקסן אין אונדזערע אַלעמענס געמיטער און
רעגט און הערשט נישט אויף צו רייצן אויך די דיכ-
טערישע פאַנטאַזיע !

די מוזיק פנעם יידישן פארטיזאנען־ ליד

גאַר אַ באַזונדער ענין איז די מוזיק פון דעם ליד
„זאָג נישט קיינמאָל“.

דער טעקסט פונעם ליד און די מעלאָדיע זיינען
ענג און אַרגאַניש צונויפגעוואַקסן און ס'איז גאַר זיי
שווער פאַנאָדערשיידן. און פונקט ווי די ווערטער
שוידערן אונדז אויף, אַזוי אויך טרייסלט אונדז אויף די
מעלאָדיע, די מוזיק. ווער פון אונדז האָט דאָס ליד
נישט געהערט זינגען אין פאַרשיידענע לענדער, ביי
פאַרשיידענע פאַרזאַמלונגען און ביי די פאַרשיידנסטע
שטימונגען און סיטואַציעס. מיר האָבן די פאַרשטעלונג
און געפיל, אַז ביי דע, דער טעקסט פונעם ליד און די
מעלאָדיע, זיינען גלייכצייטיק געשאַפן געוואָרן.

פון וואָנעט טאַקע קומט די מעלאָדיע, די מוזיק?
ווען איז זי געשאַפן געוואָרן? האָט הירש גליק די ווער-
טער צוגעפאַסט צו דער מוזיק, צו דער מעלאָדיע,
אַדער ער גופא אָדער עמעץ אַנדערש, ווי ס'טרעפט אַפט,
האָט די מעלאָדיע אַדאַפּטירט פאַר דעם ליד, וואָס איז

גלייך געוואָרן אַ קנין (קיניעז), אַן אייגנטום פון די
 יידישע פּאַלקס-מאַסן אין דער וועלט ?
 ס'איז דערביי אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז אויך
 די מעלאָדיע ווערט דורך פאַרשיידענע פּראָפּעסיאָנעלע,
 געשולטע זינגער און דורך דעם פּאַק געזונגען מיט
 פאַרשיידענע ניואַנסן, אויף אַ פאַרשיידענעם שטייגער.
 איז פון וואָנעט שטאַמט דאָס ליד, ווער איז דער

זאָג ניט קיינמאָל

טעקסט: הירש גליק

Moderato

סן-לעצ דעם גיסט דו נאז מאל-קיניט ניט זאג
 ע-בלאָן נ-פּאַסע-פּאַר נע-ע-ע-בלאָן לען-היט וועג
 קסע-בען-גע-מוס דער-נון נאָך וועט מען-קי סע
 נען-זי מיר פּרעס דער-נאז פּאָן זיך N סוועס צעה
 דאָ מען-קי דאָ

פארפאסער און ווי איז עס באהעפט געווארן מיט דעם
טעקסט ?

וועגן דעם האָבן מיר אַן אויסטערלישע געשיכטע,
וואָס איז אַביסל אויפגעקלערט געוואָרן.
ש. קאַטשערגינסקי האָט אָנגעגעבן, אַז „די מוזיק
איז צויט אַ רוסישן מאַטיוו“. דר. מ. דוואַרזשעצקי
שרייבט, אַז „דער ניגון שטאַמט וואַרשיינלעך פון רוסישן
קאַמפּאָזיטאָר בלאַנטער“.

אין דער אמתן איז די מעלאָדיע פון „זאָג נישט
קיינמאָל“ פון די סאָועטיש־יידישע קאַמפּאָזיטאָרן,
די ברידער דמ. און דאַנ. פּאַקראָס, געשריבן אויף
דעם ליד פונעם סאָועטישן דיכטער א. סורקאָוו.
דאָס ליד הייסט „טאָ ניע טוטשי גראָזאָויע אַבלאַקאַ“.
עס ווערט געזונגען אין אַ פּיר־שנעלערן און האַסטיקערן
טעמפּאָ. ס'איז דאָ אַ רעקאָרד * פון אַט דעם ליד, און
ס'איז אינטערעסאַנט צו פאַרגלייכן אַט די ביידע געזאַנג־
גען—ווי אַנדערש ס'זיינען די ווערטער און ווי אַנדערש
ווערט דער זעבער מאַטיוו געזונגען און אַרויסגע־
בראַכט. ס'זאָלט געווען וויכטיק פעסטצושטעלן, צי
הירש גליק האָט געוואוסט וועגן דער מוזיק, און אפשר
האָט ער צוגעפּאַסט דעם טעקסט צו איר, אָדער די מוזיק

* דער רעקאָרד (פּלאַסטינקע) איז אַרויסגעגעבן אין סאָועטן־
פּאַרביאַנד דורך דעם „אַפרעלעווסקי זאַוואָד“, נומ. 9131. דאָס
ליד ווערט געזונגען און אַקאַמפּאַנירט דורכן דזשאַז־אַרקעסטער,
דיריגענט — לעאַניד אוטעסאָוו.

פונעם קאזאקישן ליד איז ערשט שפעטער דורך עמעצן
צוגעקליבן געווארן פארן ליד „זאג נישט קיינמאל“.
ש. קאטשערגינסקי, ווי געזאגט, שטעלט פעסט,
אז הירש גליק האט עס שוין געזונגען פאר אים מיט
דער מעלאדיע.

ס'זיינען דא „רעקארדס“ פון הירש גליקס „זאג
נישט קיינמאל“ אין יידיש, געזונגען פון מאקסים
בראדין און אויך פון סידאר בעזארסקי.
מיר ברענגען דא ווייטער דעם טעקסט פון א.
סורקאוו (פארעפנטלעכט אין דער לידער-זאמלונג
„פיעסני סטראני סאוועטאוו“ [לידער פון סאוועטני-
לאנד], מאסקווע, 1940, ז"ל 65-66). די נאטן זיינען גע-
דרוקט אין מאסקווע, אין 1938, איבערגעגעבן אונדז
דורך מ. בראדין.

אָט איז דער טעקסט פון דעם רוסישן ליד :

А. Сурков

ТО НЕ ТУЧИ ГРОЗОВЫЕ — ОБЛАКА

То не тучи грозовые — облака
По-над Тереком на кручах залегли.
Кличут трубы молодого казака,
Пыль седая встала облаком вдали.
Оседлаю я горячего коня,
Крепко сумы приторочу в перемет.
Встань, казачка молодая, у плетня,
Проводи меня до солнышка в поход.
Скачут сотни из-за Терека-реки,
Под копытами дороженька дрожит:

Едут с песней молодые казаки—
 В Красной Армии республике служить.
 Газыри лежат рядами на груди,
 Алым пламенем пылают башлыки.
 Красный маршал Ворошилов, погляди
 На казачьи богатырские полки.
 В наших сотнях все джигиты на подбор
 Ворошиловские меткие стрелки;
 Встретят вражескую конницу в упор
 Наши острые каленые клинки.
 То не тучи грозовые — облака
 По-над Терекон на кручах залегли.
 Кличут трубы молодого казака,
 Пыль седая встала облаком вдали.

Стихи А. Суркова М. П. Сан. В. М. Покрас
 НЕ СРЕНЦА.

То не тучи грозовые — облака по-над Терекон на кручах залегли.
 Кличут трубы молодого казака, пыль седая встала облаком вдали.

טרױ-בן מױ-לױ-דױ-טו קאַ-זאַ-קא פֿעל-ע-לא-ע. אַלעס אָד-לא-קומ אַדאַ-לא-ע

ס'בלייבט אויך אַ פראַגע, צי האָט דאָס רוסישע
 ליד גופא, דער טעקסט, דער אינהאַלט געהאַט אַ וואַסער
 צי אַינפֿלוס אויף הירש גליקן. מיר ווייסן נישט, צי

הירש גליק האָט געקענט רוסיש. דער אינהאַלט פונעם רוסישן קאָזאַקישן ליד איז לחלוטין אַן אַנדערער, אָבער אפשר האָט דער פּאַטאַס, דער רוף, דער מאַרש אָנגעווייט אויפן יונגן קעמפּער-פּאַרטיזאַן די שטימונג, דעם האַסטיקן דראַנג אַרויסצווינגען אין דעם שווערסטן מאַמענט דעם גלויביקן מונטערן געזאַנג און די זיכער-קייט, אַז „דו גייסט נישט דעם לעצטן וועג“ און אַז „ס'וועט אַ פּויק טאַן אונדזער טראַט“ !

די חברים פון הירש גליק, וואָס זיינען פאַרבליבן, קאַנען אונדו וועגן דעם דערצייִן מערער.

דאָס איז בקיצור די געשיכטע פון דעם ווילנער ייִדישן בחורל הירש גליק און פון דעם אויסטערלישן גאַנג פון זיין ליד „זאַג נישט קיינמאַל“, וואָס איז איינגעבאַקן געוואָרן אין די הערצער פון מיִיאַנען יידן איבער גאַר דער וועלט און אין פאַרשיידענע שפּראַכן.

דער ביטערער גורל פון אַ ייִדישן דיכטער און אַ ייִדיש ליד. אַ מערקווירדיקע איבערוואַנדלונג פון אַ ניגון — פון אַ קאָזאַקישער קאַוואַלעריע-ליד — אַ ייִדישער נאַציאָנאַלער הימן.

אַ גלגול פון אַ ניגון !

